

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андриевский Б.М. К вопросу о современных педагогических технологиях: Зб. наук. праць. – Випуск 20. – Частина I. – ХДПУ, 2001. – С. 7–13.
2. Боров Ю.Б. Эстетика. – М.: Политиздат, 1998. – 495 с.
3. Буров А.И. Эстетическая сущность искусства. – М.: Искусство, 1956. – 185 с.
4. Дем'янчук О.Н. Методи художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи. – К.: ІЗМН, 1996. – 56 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2000. – 59 с.
6. Концепція загальної середньої освіти (12 – річна школа) // Педагогічна газета. – 2002. – № 1 (91).
7. Психическое развитие младших школьников: Экспериментальное психологическое исследование / Под ред. В. Давыдова: НИИ общей и педагогической психологии АПН СССР. – М.: Педагогика, 1990. – 160 с.
8. Революция – искусство – дети. Материалы и документы. Из истории эстетического воспитания в советской школе. 1924-29. – М.: Просвещение, 1967. – 416 с.
9. Романець В.А. Психологія творчості. – К.: Либідь, 2001. – 286 с.
10. Художественное воспитание подрастающего поколения: проблемы и перспективы // Межвузовский сб. трудов Новосибирской гос. консерватории им. М.И. Глинки. – Новосибирск, 1989. – 245 с.
11. Шевченко Г.И. Развитие творческой активности студентов факультета начальных классов в процессе музыкальной подготовки: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / МГУ. – М., 1988. – 16 с.
12. Фунтікова Н.В. Формування образотворчого мислення у старшокласників засобами мистецтва: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Луганський державний педагогічний університет. – Луганськ, 2000. – 19 с.
13. Юсов Б.П. Современное направление в теории и практике развития художественного восприятия школьников. Всесоюзная межмузейная конференция “Музей и дети”. – Ташкент, 1982. – С. 4–12.

УДК 372.461: 372.36

В.В. Кизилова, М.О. Мітасова

ВИРОБЛЕННЯ НАВИЧОК МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Автором пропонуються лінгводидактичний матеріал та творчі вправи відповідно до чинних програм для початкової школи з метою формування в учнів основ мовленнєвої етики.

An author is offered the linguistically didactic material and creative exercises in accordance with the operating programs for primary school with the purpose of forming the bases linguistic ethics in the pupils.

В умовах розвитку української державності й демократизації суспільства, відродження інтелектуального та духовного потенціалу громадян України, розширення сфер функціонування української мови як державної особливої актуальності набуває проблема культури мовлення.

Мета статті: розкрити теоретичні та практичні аспекти формування культури мовлення в початковій школі.

Сьогодні поняття “культура мовлення” визначається науковцями як “такий відбір і така організація мовних засобів, що в певній ситуації спілкування при дотриманні сучасних мовних норм та етики спілкування дозволяють забезпечити найбільший ефект у досягненні поставлених комунікативних завдань” [1: 16].

Поняття “культура мовлення” включає в себе три рівні розуміння: нормативний (відповідність мовної структури діючим в конкретну епоху нормам літературної мови), комунікативний (оцінка тексту з погляду відповідності його мовної структури завданням спілкування), етичний (мовленнєвий етикет). Під мовленнєвим етикетом розуміють мікросистему національно специфічних стійких формул спілкування, прийнятих і приписаних суспільством для встановлення контакту співбесідників, підтримання спілкування в певній тональності [2: 19].

Систему мовленнєвого етикету нації складає сукупність усіх можливих етикетних формул. Структуру ж його визначають такі основні елементи комунікативних ситуацій: звертання, привітання, прощання, вибачення, подяка, побажання, прохання, знайомство, поздоровлення, запрошення, пропозиція, порада, згода, відмова, співчуття, комплімент, похвала тощо. Мовленнєвий етикет як соціально-лінгвістичне явище детермінований з функціонального боку, тобто в основі його виділення лежать спеціалізовані функції. Формановська Н. виділяє такі:

- контактна функція – встановлення, збереження чи закріплення підтримуваних зв'язків і стосунків;
- функція ввічливості (конотативна) – пов'язана з проявами ввічливої поведінки між учасниками комунікативного акту;
- регулююча функція (регулятивна) – стосується всіх проявів мовленнєвого етикету, оскільки вибір певної форми при встановленні контакту регулює характер стосунків адресата й адресанта;
- функція впливу (імперативна) – передбачає реакцію співбесідника – вербальну, жестову, діяльнісну;
- функція звертальна (апелятивна) – тісно пов'язана з імперативною, оскільки привернути увагу означає здійснити вплив на співбесідника;
- емоційно-експресивна (емотивна) функція є факультативною, оскільки вона властива не всім одиницям мовленнєвого етикету [3: 84].

Проблеми мовленнєвого етикету стали колом наукових досліджень Формановської Н., Гольдіна В., Стельмаховича М., Богдан С., Сагач Г., Чак Є. Утім на сьогодні ще актуальним залишається питання навчання школярів одного з найнеобхідніших елементів культури – мовного етикету. На нашу думку, воно не знайшло належного втілення в системі мовної роботи початкової ланки середньої загальноосвітньої школи. Тому **мета** нашої розвідки – відповідно до вимог чинних програм для початкової школи розробити лінгводидактичний матеріал та творчі вправи з метою оптимізації навчального процесу щодо означеної проблеми – вироблення основ етики мовлення в молодших школярів.

1. Прослухайте маленьку розмову дочки з мамою.

- Доброго ранку, доню! Час вставати.
- Доброго ранку, мамочко!

Чому люди починають свій день саме такими словами? Чому їх називають ввічливими? А ви починаєте свій день з таких слів? Які ще ввічливі слова ви знаєте? Чи вмієте ними користуватись у повсякденному житті?

2. Учитель пропонує розглянути декілька малюнків, на яких зображено: друзі, які вітають один одного; учень вітає вчителя, школяр вітає людину похилого віку й допомагає перейти дорогу. Якими вітаннями ви озвучите ці малюнки? (*Привіт! Доброго дня! Здрастуйте, дозвольте Вам допомогти! Доброго ранку!*). Поясніть, будь ласка, чому ви так вважаєте?

3. Подивіться на малюнки (на одному з них учень пробігає повз людину похилого віку, кидаючи на ходу: “Привіт!”; на іншому – чемно вітає словами “Здрастуйте, дозвольте Вам допомогти!”). На якому з цих малюнків зображене правильне вітання? Чому?

На матеріалі таких завдань учні мають зрозуміти, що такими формами вітання, як “Доброго дня!”, “Доброго ранку!”, “Здрастуйте!” користуються всі – і дорослі, й діти, а

словами “Здоров!”, “Привіт!” можуть користуватись тільки близькі між собою ровесники, друзі [5: 17].

На наступному етапі роботи над мовленнєвим етикетом учнів можна ознайомити зі змістом казки “Для чого кажуть “спасибі” з книги В.О.Сухомлинського “Гаряча квітка”.

Дрімучим лісом ішли два мандрівники – Дідусь і Хлопчик. Було жарко, мандрівникам хотілось пити.

Нарешті вони прийшли до струмка. Тихо дзюрчала холодна вода. Мандрівники нахилилися, напились. Дідусь сказав:

- Спасибі тобі, струмок.

Хлопчик усміхнувся.

- Чому ти усміхаєшся, хлопче? – запитав дідусь.

- Навіщо ви, Дідусю, сказали струмкові “спасибі”? Адже він не жива істота: не дізнається про вашу подяку, не почує ваших слів.

- Це так. Якби води напився вовк, він може й не дякувати. Ми ж не вовк, а люди.

Запитання: Чому Дідусь сказав струмкові “спасибі”? Для чого ж люди кажуть “спасибі”? Чи можна Хлопчика назвати невихованим? Чому? Підтвердіть свої слова фактами з тексту. Поміркуйте, чому Хлопчик усміхався і якого висновку він дійшов після останніх слів Дідуса?

Такі види завдань допомагають учням не лише ознайомитись з існуючими видами ввічливих звертань, але й формують навички вести розмову й засвоювати елементарні відомості з мовленнєвого етикету.

Оскільки в східному та південному регіонах України значна кількість людей є російськомовними, доцільно роботу над формуванням етикетних норм проводити і на уроках російської мови та читання. Але спочатку вчитель має виявити рівень оволодіння етикетною лексикою, властивою російській мові, і на матеріалі зіставлень (*добрий день – добрый день, добрий вечір – добрый вечер, спасибі – спасибо тощо*) підвести учнів до розуміння близької спорідненості обох мов. При виконанні вправ та завдань вихованці ознайомляться з російськими “ввічливими” словами, їх вимовою, і водночас поглиблюватимуть знання про культуру поведінки, мовно-етичні норми й форми спілкування між людьми.

Рекомендуємо кілька завдань, які доречно використати на заняттях з розвитку російського мовлення.

1. Разыгрывание ситуаций.

а) Обратитесь к соседу по парте с просьбой дать ручку или карандаш.

Когда вы обращались с просьбой, как вы называли своего соседа?

б) Как обратиться к незнакомому прохожему и узнать у него время?

в) Обратитесь к маме (папе) с просьбой купить понравившуюся игрушку.

г) Вы пришли в магазин. Спросите у продавца, есть ли в продаже свежий хлеб?

2. Изучение слов благодарности.

- Вы уже знаете много вежливых слов. Послушайте совет А. Барто и Р.Зеленой и скажите, с какими новыми вежливыми словами вы познакомились?

Товарищи! Твердите

Позвольте Разрешите.

С утра по словарю:

Я вас благодарю!

Спасибо! Извините.

С помощью этого упражнения первоклассники учатся употреблять в своей речи слова благодарности.

3. Анализ речевой ситуации.

Вот что произошло на одном дне рождения: имениннику неожиданно принесли в подарок две одинаковые машинки. Что вы посоветуете мальчику:

- вежливо поблагодарить гостей за подарки – ведь они оба хотели сделать тебе приятное (Большое спасибо, у меня теперь будут две отличные машинки! Теперь мы вместе сможем в них играть!);

- вежливо поблагодарить гостей за подарки, но заметить, что две одинаковые машинки не нужны (*Спасибо, но у меня уже есть такая машинка. Что мне делать с двумя?*) [4: 35].

Это упражнение даёт возможность ученикам проанализировать ситуацию и выбрать наиболее правильный ответ. Тем самым первоклассники узнают, как вести себя в данный момент и что нужно говорить.

Для закріплення знань з мовленнєвого етикету вчитель може запропонувати дітям такі ігри: “Хто назве більше слів привітання та прощання”, “Як себе вести” тощо.

Отже, застосування у практиці навчання наведених вправ, на нашу думку, дозволяє формувати у першокласників основи мовленнєвої етики на уроках української та російської мов, прищеплювати навички користування лексикою, розвивати чуття комунікативної діяльності, допомагає дітям використовувати свої знання у повсякденному житті.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у моделюванні системи вправ, що мають за мету вироблення навичок мовленнєвого етикету, та з'ясуванні її ефективності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Культура русской речи. Ученик для вузов/ Под.ред. Л.К. Граудиной, Е.Н. Ширяева. – М., 2000.
2. Стельмахович М.Г. Мовний етикет//Культура слова. – К., 1981. – Вип.20. – С.18-24.
3. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения.– М., 1989.
4. Шпунтов А. И., Сафонова И. В. Примерное планирование уроков речевой культуры // Начальная школа. – 1990. – №12. – С. 34 – 40.
5. Явір В. В., Канівська Н. Г. Формування основ етики мовлення у 1 класі // Початкова школа. – 1988. – №2. – С. 16 – 21.

УДК 37.032: 372

О.В. Ковшар

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО НАВЧАННЯ

У статті автор доводить актуальність вибраної теми, дає ґрунтовне визначення поняттю “відповідальне ставлення до навчання молодших школярів”, пропонує структуру уроку з підвищенням вмотивованості до навчання засобами ігрових технологій, наводить приклади уроків, які служать для формування позитивного, відповідального ставлення учнів до навчання.

In the article the author reasons the actuality of the chosen theme, gives the determinate concept of “responsible attitude for the education of junior pupils”, offers the lesson structure with the increase of explained to the education by facilities of playing technologies, makes examples of lessons which serve for forming of positive and responsible appeal of pupil’s to the education.

Актуальність дослідження зумовлена модернізацією вітчизняної освіти, пошуком нового змісту й технології організації педагогічного процесу в початковій школі, про що наголошується в Національній доктрині розвитку освіти, цільовій державній програмі “Учитель”. Нові реалії педагогічної дійсності об’єктивно створюють передумови для вдосконалення навчання молодших школярів, оволодіння сучасними технологіями – системою знань, умінь і навичок, необхідних для успішної організації навчального процесу в школі.

У школі мають бути створені максимально сприятливі умови для вияву та розвитку здібностей і таланту дитини, для її самовизначення, для відповідального ставлення у процесі навчання. Відтак необхідно змінити суворо регламентовану “лінійну” організацію структури